

3. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С. Макаренка в контексті сучасної педагогіки. Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. – К.: І-т педагогіки АПН України, 2003.
4. Коротаєва Е.В. Педагогические взаимодействия и технологии /Мин-во образования и науки. Уральский гос. пед. ун-т. – М., 2007.
5. Макаренко А. Методика організації виховного процесу /Твори у 7-ми т. – Т.5. – К., 1954. – С. 7-93.
6. Макаренко А. Педагогічна поема. – К., 1973.
7. Макаренко А. Проблеми шкільного радянського виховання /Твори у 7-ми т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 97-205.
8. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К., 2000.
9. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія /С.О.Сисоєва, А.М.Алексюк, П.М.Воловик, О.І.Кульчицька, Л.Є.Сігаєва, Я.В.Цехмістер та ін. За ред. С.О.Сисоєвої. – К., 2001.
10. Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації /Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 3-17.
11. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. Педагогічні технології. – Харків, 2005.
12. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2-х т. – Т.1. – М., 2006.

УДК 371.4: 37.018.1

**ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
А.С.МАКАРЕНКА У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ
ПРИВАТНОЇ ШКОЛИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ
ПНВК «ПАРОСТОК»)**

**Т.Г. Дмитренко,
О.В.Крамарева
(Полтава)**

У статті здійснюється стислий розгляд компетентнісного підходу до формування особистості в педагогічній практиці А.С.Макаренка, дається аналіз 14-річного досвіду використання педагогічної спадщини А.С.Макаренка у виховній системі ПНВК «Паросток» (тип «школа-родина»). Автори визначають ефективність відкриттів А.С.Макаренка в сучасних умовах виховної системи школи, орієнтованої на формування особистості, наділеної системою ключових компетентностей.

Ключові слова: *цілісна особистість, система ключових компетентностей, виховна система, виховний колектив.*

В статтє кратко рассматривается компетентностный подход к формированию личности в педагогической практике А.С.Макаренко, осуществляется анализ 14-летнего опыта использования педагогического

наследия А.С.Макаренко в воспитательной системе ПНВК «Паросток» (тип «школа-семья»). Авторы определяют эффективность использования открытий А.С.Макаренко в условиях воспитательной системы школы, ориентированной на формирование ключевых компетентностей личности.

Ключевые слова: *целостная личность, система ключевых компетентностей, воспитательная система, воспитательный коллектив.*

In this article there is a short report devoted to the formation of the personality which can be found in pedagogical system of A.Makarenko. Also this article consists of the analysis of the 14-years usage of this system in the Private School Parostok (the type is “school-family”). The authors determine the effectiveness of using Makarenko’s concept and technological elements in the school system of bringing up where the focus is on forming a personality.

Key words: *a complete personality, a system of key competences, an upbringing system, an upbringing collective.*

Педагогічний пошук міжнародної спільноти у галузі педагогіки позначився останнім часом відкриттям такої педагогічної результуючої? як компетентність. Ця результуюча вивела на перший план не окремі особистісні якості, не сукупності знань і умінь, а соціальну складову – здійснення людини у світі людей, її мобільність та конкурентноспроможність. На думку експертів РЄ, компетентності передбачають здатність особистості сприймати і відповідати на індивідуальні і соціальні потреби та наявність у неї необхідного для цього комплексу стосунків, цінностей, знань, умінь і навичок. Власне, традиційно трактуючи саме поняття «компетентний» як *обізнаний, кваліфікований*, можна вивести і таку формулу: *«наділений ключовими компетентностями» – кваліфікований у житті*. Цікавим своєю детальністю видається набір компетентностей, вироблений в результаті проекту «Налагодження освітніх структур» на основі досвіду університетів 16 країн-учасниць Болонського процесу. В цьому наборі із 29 компетентностей, виділених у три групи (інструментальні, міжособистісні, системні) 20 є такими, які потребують для свого формування широкого соціального досвіду: *уміння організувати та планувати, здатність вирішувати проблеми, приймати рішення, працювати в команді, здатність до критики та самокритики і т. ін.* [2]. В ході реалізації проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» українськими педагогами був вироблений перелік ключових компетентностей, де була виокремлена така категорія, як *соціальна компетентність (продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу і т.ін.)* [6]. При всіх відмінностях класифікацій, створених різними суспільними інституціями об'єднаної Європи та вітчизняними вченими, переважна більшість компетентностей (від третини до двох третин від загальної кількості) не можуть бути сформованими виключно у навчальній діяльності і потребують особливої організації педагогічного процесу,

при якій ширше і об'ємніше охоплювалася б життєдіяльність учня і яка у вітчизняній педагогіці традиційно називається вихованням.

Прагнучи виробити механізми впровадження компетентнісного підходу українські дослідники (О.Пометун, О.Локшина, Н.Бібік, Л.Паращенко та ін.) визначили особливості компетентнісно спрямованого навчального процесу у різних галузях знань. Однак, вирішуючи проблему масової педагогічної практики, яка забезпечила б формування соціальної компетентності молоді, варто повернутися до спадщини А.С.Макаренка. Випередивши більш ніж на півстоліття виникнення компетентнісного підходу у педагогіці, він успішно і системно реалізував саме його. Саме поняття виховання у педагогічній системі А.С.Макаренка, на думку Т.Ф.Корабльової, розглядалося як цілеспрямований процес формування соціально цінного досвіду [5].

Педагогічні здобутки А.С.Макаренка в аспекті формування соціальної компетентності як провідної компетентності особистості на сьогодні набувають особливої актуальності, адже брак соціального досвіду фіксують і самі школярі. За результатами опитування, проведеного у 2001 році, зазначає В.А.Караковський, 75% московських школярів чекають від школи досвіду соціальної взаємодії, і тільки 25% очікувань пов'язані зі сферою знань [4].

Для продуктивної соціалізації вихованців А.С.Макаренка створював підвладний дитині соціум, у якому його вихованці отримували необхідний для них досвід соціальної взаємодії і лідерства, який і давав їм можливість *набути здатності до лідерства*[2], створювали і здійснювали масштабні проекти, *формуючи здатність до розробки проектів та керування ними*[2], а такі компетентності як *відповідальність за якість*[2] та *здатність брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання*[6] формувалася через реальну відповідальність за численні справи колективу. Масив досліджень, присвячений випускникам А.С.Макаренка (П. Лисенко, Л.Бабенко, А.Фролов та ін.), та музейні архіви дають можливість зробити висновок, що при всій різниці у долях колишні колоністи і комунари найкраще можуть бути схарактеризовані як люди, компетентні у житті. Так, у своєму дисертаційному дослідженні Т.Корабльова зазначає, що зуміли подолати відчужену поведінку і досягти гармонізації інтересів особи і суспільства три тисячі випускників колонії імені Горького і комуні імені Дзержинського [5].

Успішність соціально-компетентнісного становлення вихованців забезпечило функціонування кожного із макаренківських закладів як цілісного соціального організму, де чільне місце відводилося таким інтегрованим характеристикам, як спосіб життя і психологічний клімат колективу («стиль і тон колективу» за Макаренком). Пізніше, у 80-х роках ХХ століття, подібні соціальні організми, які виникають в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їхня діяльність, стосунки, освоєне колективом середовище), були визначені як особливий клас об'єктів педагогічної діяльності – виховні системи (В.Караковський, Л.Новікова). Феномен виховної системи (далі – ВС) полягає в тому, що це той педагогічний інструмент, який не може виникнути інакше, ніж бути спроектованим відповідно до

індивідуалізовано-конкретних умов функціонування закладу. Кожна з ВС є авторською з огляду на різні педагогічні концепції, особливості змісту і форм діяльності, що визначає домінуючий стиль відносин, взаємодію з конкретним природним та соціальним середовищем, способи управління системою на соціально-педагогічному та організаційному рівнях (Н.Виноградова, Т.Шамова, Г.Шибанова, Т.Цирліна та ін.). Це дає можливість вийти за межі досить популярної парадигми: повторюваний Макаренко чи ні? – і стати на продуктивний шлях створення *авторської* виховної системи, яка б, проте, містила концептуальні та технологічні положення макаренківської спадщини. Варто зазначити, що вже саме застосування поняття ВС має відбиток макаренківського професійного світогляду, у якому блискуче був представлений системний підхід (В.Семіченко).

Досвід створення *авторської ВС*, ґрунтованої на педагогічних відкриттях А.С.Макаренка, завжди має актуальність, коли стосується школи, бо Макаренко працював у закладі закритого типу і використання власної системи в умовах традиційної школи було для нього самого предметом професійної цікавості. А досвід функціонування ВС ПНВК «Паросток», яка 14 років використовує спадщину А.Макаренка, цікавий ще й тим, що є досвідом школи невеликої за кількістю учнів (це актуально для України сьогодні – тільки в Полтавській області 70% шкіл мають менше ніж 100 учнів), і, врешті, школи приватної за формою власності, що є безперечним підтвердженням позачасовості й універсальності педагогічного доробку А.С.Макаренка.

Структуру будь-якої ВС складають взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: *суб'єкт системи, цільовий компонент, компонент діяльності, компонент управління, компонент взаємодії з середовищем* [3]. Елементи педагогічної системи А.С.Макаренка використовуються на рівні кожного компоненту, що і створює якісну визначеність виховної системи в цілому.

У соціальних системах (а саме до таких належать ВС) системоутворюючим фактором функціонування системи, головним чинником, який визначає якісну своєрідність усіх інших компонентів, є мета. Метою-результатом ВС системи школи «Паросток» (цільовий компонент) можна визначити як систему ключових компетентностей особистості [6], серед яких чільне місце займає соціальна компетентність. Визначена українськими дослідниками через набір «здатностей», соціальна компетентність може бути окреслена і знаменитою формулою А.С.Макаренка: «...він [вихованець] повинен боротися і будувати, жити і любити життя, він повинен бути щасливим». Саме здатність до здійснення та самовибудови у суспільстві є ознакою цілісної особистості як *гуманістично спрямованої і здатної до повноцінного життя-здійснення, самоактуалізації та саморозвитку, освоєння нових умов життя, соціальної адаптації та соціальної творчості, якій. притаманні такі риси, як гуманізм та орієнтованість на провідні цінності людства* [1]. Отже, цільовий компонент ВС ПНВК «Паросток» – *формування цілісної особистості, результуюча якість якої виявляє себе як система ключових компетентностей*. Для організації привласнення школярами мети-результату системи вико-

ристовуються такі важливі елементи педагогічної технології А.С.Макаренка, як відкрита постановка педагогічної мети та система перспективних ліній. Перший реалізується через визначення та аналіз учнями (самостійно, за допомогою вчителя чи інших учнів) актуальних задач власного становлення (виконання завдань рефлексивного характеру на початку та в кінці кожного триместру, «вогники»-підсумки певних справ чи періодів життя колективу, робота учня зі спеціально розробленим авторським колективом школи учнівським щоденником-органайзером тощо). Другий – через планування участі школяра у справах шкільного товариства, які вибудовані таким чином, щоб дати можливість гідної самореалізації та руху вперед кожному відповідно до його віку та умінь. Важливим прийомом, спрямованим на привласнення мети-результату системи, є також вручення наприкінці кожного триместру «Відзнак за особистісне зростання» – за крок уперед в освоєнні найрізноманітніших сфер людської діяльності та культури, зрощуванні особистісних якостей, притаманних компетентній людині сучасності («за крок уперед в усвідомленні себе старшим, відповідальним за менших», «за крок уперед в умінні бути лідером, справжнім капітаном, в умінні читати та розуміти хороші твори художньої літератури», «за крок уперед в обов'язковості у навчанні» тощо – I триместр 2007-2008 н.р.).

Суб'єкт ВС школи «Паросток» визначається двома якісними ознаками: *родинною чисельністю та колективністю стосунків*. Проблема невеликої чисельності, як уже зазначалося, є однією із найактуальніших проблем української сільської школи, оскільки звуженість кола спілкування та соціальної взаємодії перешкоджає формуванню соціальних компетентностей особистості. У школі «Паросток» в середньому навчається до 70 учнів. Ця особливість суб'єкту системи зумовила пошук засобів інтенсифікації спілкування і взаємодії, поглиблення стосунків та урізноманітнення соціальних ролей школярів. Таким засобом стала *організація стосунків як колективних*, яка й визначила другу особливість суб'єкту ВС. Колектив при цьому, услід за А.С.Макаренком, визначається як група найвищого рівня розвитку з ущільненою мережею стосунків гуманістичної наповнюваності. Основу шкільного колективу складають макаренківські різновікові загони (екіпажі) – контактні мікрогрупи, гетерогенні за віком і статтю, які складають учні 2-11 класів. Організація позаурочної діяльності «за екіпажами» сприяє формуванню таких компетентностей, як *здатність працювати в команді, здатність вирішувати проблеми, здатність до критики та самокритики, здатність до лідерства [2], здатність виконувати різні ролі та функції в колективі, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими, спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних і колективних дій [6]*. Усі справи шкільного гурту відбуваються як поєднання частин, здійснених екіпажами, окрім того кожен екіпаж має свої «зони відповідальності» в організації шкільного побуту. У численних поїздках шкільного гурту (екскурсії, виступи тощо) старші в екіпажах відповідають за менших, навіть розміщення в транспортних засобах відбувається за екіпажами.

Компонент «Системостворююча діяльність» у ВС школи «Паросток» має такі характеристики, як *«праця-турбота», різноманітна за змістом і самодіяльна за формою.* «Праця-турбота» у педагогічній практиці А.С.Макаренка стала логічним обґрунтуванням поведінки особистості. Виховання «праці-турботи» як практичної спрямованості й мотиваційного змісту діяльності школярів є першочерговим і незмінним завданням педагогічного колективу ПНВК «Паросток». У педагогічному процесі як однаково значущі для кожного учня представлені різні види діяльності, організовані як «праця-турбота»: інтелектуальна, соціально-комунікативна, практично-перетворююча, організаторська, педагогічно-пропедевтична, фізично-оздоровча, естетична тощо. Така представленість досягається завдяки концентрації виховного процесу навколо традиційних справ-комплексів, підготовка і здійснення яких займає цілий період у житті шкільного гурту: виїзна школа у Херсонесі Таврійському, Лицейський день, період «Я та наука» тощо. Підготовка до кожної шкільної справи здійснюється за технологією колективної творчої діяльності (І.П.Іванов), в основі якої також лежать відкриття А.С.Макаренка і яка передбачає поєднання різних видів діяльності і участь кожного у кожному з них. Таким чином, організована діяльність не тільки компенсує обмеженість виховуючих взаємовпливів, зумовлену невеликою чисельністю шкільного гурту, але й виводить на традиційну для педагогіки А.С.Макаренка формулу: виховує не дія стосовно дитини, а власна (привласнена) дія дитини.

Відповідно до специфіки суб'єкту і діяльнісного компоненту системи, характерною ознакою компоненту управління ВС ПНВК «Паросток» є притаманна педагогічній практиці А.С.Макаренка *інтеграція педагогічного керівництва та самоврядування.* А.С.Макаренко вважав надзвичайно шкідливими так званих «пожиттєвих командирів» і свідомо ставив перед собою завдання виховати майбутніх громадян рівноправними. «Я тому йшов на дуже складний принцип залежностей і підпорядкувань у колективі» [7]. Саме для цього він вибудовував стосунки відповідальної залежності (функціонально-рольовий розподіл в групі – сучасною термінологією), щоб якомога частіше зустрічалися функції підпорядкування і керівництва, і діти тренувалися в умінні як керувати, так і підпорядкуватися [7]. Учніське самоврядування, ґрунтоване на макаренківських традиціях змінності активу, є підсистемою ВС школи «Паросток» і реальною школою демократії та соціальної творчості школярів. В його системі є такі структурні одиниці, як Президент (*обирається учнями та вчителями, організовує життєдіяльність шкільного гурту: зміну доручень екіпажів, підготовку та проведення шкільних свят, дотримання учнями законів школи*), шкільна рада (*з повноваженнями макаренківської ради командирів*), капітани (*формують дружні стосунки, організовують діяльність екіпажів по забезпеченню життя шкільної спільноти*), та екіпажі (*різновікові первинні колективи з 5-9 учнів*). За роки функціонування ВС педагогічним колективом було створено кілька моделей учнівського самоврядування, відповідно якісній зміні суб'єкту системи, педагогічних задач та рівня соціальної компетентності шкільної спільноти.

Взаємодія із середовищем у ВС А.С.Макаренка завжди мала активний перетворюючий характер. І створення сучасного сільського господарства у зруйнованому селі, і завоювання Куряжу, і знаменитий марш 30-го року, і численні інші соціальні проекти (скористаємося сучасною термінологією) створювали для його вихованців ту можливість освоїти позицію соціальної творчості, яка і формувала такі компетентності, як *здатність до генерування нових ідей, лідерства, ініціативи та підприємництва [2]*. У ВС ПНВК «Паросток» взаємодія із середовищем також *є гуманістично перетворюючою та педагогічно перетворюючою*. Широко використовуються такі способи, як участь у масштабних соціально спрямованих проектах (на сьогодні це «Школа лідерів» – обласний проект розвитку шкільного самоврядування у сільських школах області, в межах якої школярі ПНВК за два роки провели більше десяти різноманітних акцій і тренінгів для сільських шкіл; вистава «Щоденник Анни Франк», створена за підтримки Дому Анни Франк (Нідерланди) як частина великого міжнародного проекту «Холокост і толерантність в освіті»; участь у проекті асоційованих шкіл ЮНЕСКО); цілеспрямоване створення ситуації взаємодії з людьми різних поколінь (дружба з ветеранами (у кожного екіпажу є такий старший друг), урочиста акція Пост Пам'яті, опіка над літніми людьми обласного геріатричного інтернату); створення кола дружніх дитячих колективів, чиї орієнтири, цінності і захоплення дають можливість взаємозбагачення (учнівські колективи сільських шкіл Полтавської області, учні Київського дитячого хореографічного училища, вихованці МДЦ «Золотий ключик» з м.Євпаторія); активне перетворення конкретних життєвих ситуацій на педагогічно доцільні (екологічні десанти під час туристично-краєзнавчих експедицій та виїзних шкіл, обладнання шкільного приміщення і подвір'я тощо). Взаємодія із середовищем, яка здійснюється як реалізація відповідальності дитини за світ, який її оточує, формує такі компетентності, як *прихильність до етичних цінностей [2]* та *здатність проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві [6]*.

Останнім часом до таких форм взаємодії із середовищем долучилося активна взаємодія з педагогами області, яка дає можливість продемонструвати ВС, ґрунтовану на відкриттях А.С.Макаренка як живий діючий організм (протягом останніх двох років на базі закладу були проведені 3 обласних і 6 районних семінарів, консультаційні пункти з питань організації життя дитячого колективу). Тим самим для педагогів створюється можливість для переосмислення компетентнісно-формуючого потенціалу відкриттів А.С.Макаренка в контексті професійних ресурсів власного закладу, закладаються основи для подальшої роботи над створенням власної авторської виховної системи, яка зможе конкретизувати європейські орієнтири до умов конкретного українського сьогодення, створюється коло творчого партнерства у вибудові нових освітніх горизонтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховна система (типу «школа-родина») як провідний фактор формування цілісної особистості європейського зразка (з досвіду роботи ПНВК «Паросток»). Матеріали обласного семінару.– Полтава, 2006.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник/ За ред.. В.Г.Кременя. – К., 2004.
3. Воспитательная система школы: от А до Я. – М., 2006.
4. Караковский В.А. Из доклада на Архангельской конференции «Коммунарское движение и педагогика сотрудничества: вчера, сегодня, завтра», 27 сентября 2001 года // www.altruism.ru
5. Кораблёва Т.Ф. Философско-этические аспекты теории коллектива А.С.Макаренко: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. – Институт философии Российской академии наук. – М., 2000.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики. – К., 2004.
7. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания // Макаренко А.С. Пед.соч.: В 8-ми т. – Т.4. – М., 1984.– С.124-203.

УДК 371.017.3

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ А.С. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ КОРИСНОСТІ ДЛЯ ІНШОГО В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Т.М. Загороднюк
(Кам'янець-
Подільський)

У статті обґрунтовується актуальність проблеми виховання почуття корисності для іншого в учнів підліткового віку в сучасних умовах. Аналізуються педагогічні погляди А.С. Макаренка з досліджуваної проблеми. Розкривається суть поняття “почуття корисності для іншого”, висвітлюється зміст його структурних компонентів. Зазначається вплив виховання почуття корисності для іншого на формування моральної свідомості та поведінки підлітків.

Ключові слова: почуття корисності для іншого, виховання, учні підліткового віку, структурні компоненти, безкорисливість.

В статті обґрунтовується актуальність проблеми виховання почуття корисності для іншого у учнів підліткового віку в сучасних умовах. Аналізуються педагогічні погляди А.С. Макаренка з досліджуваної проблеми. Розкривається суть поняття “почуття корисності для іншого”, висвітлюється зміст його структурних компонентів. Зазначається вплив виховання почуття корисності для іншого на формування моральної свідомості та поведінки підлітків.

Ключевые слова: чувство полезности для другого, воспитание, учащиеся подросткового возраста, структурные компоненты, бескорыстие.